

Debreczeni Attila

Juhász Géza Csokonai-kutatásairól

Juhász Géza neves és nevezetes professzora, különös alakja volt a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetének. E „különös” hírnévre nem kis mértékben Csokonai-kutatásai által tett szert, pontosabban: azon sajátos viszony által, amelyet szeretett költőjével kialakított. Legendások voltak előadásai, amelyek ha nem is Csokonairól szóltak volna, leginkább mégis hozzákanyarodtak végül; számtalan ma már anekdotikusnak ható, de még tudvalevőleg valós történet őrzi emlékét a bensőséges kapcsolatnak, amely Juhász Gézát Csokonaihoz, Csokonai életművéhez fűzte. Tekintsünk azonban el ezek felelevenítésétől, s emeljük ki közös lényegüket: Juhász Géza életének utolsó szakaszában a Csokonai-kutatásnak szentelte magát, méghozzá hihetetlen intenzitással, teljes beleéléssel, a vizsgálat tárgyával jelentős mértékben azonosulva. Szükségszerűen fölvetődik azonban a kérdés, hogy mindennek milyen hozadéka volt. A valamelyest árnyalt válasz kialakításához Juhász Géza Csokonai-stúdiumainak főbb irányairól és jellegzetességeiről kell röviden szólni.

Két, egymással szorosan összeforrott, de egymástól mégis elválasztandó terület látszik előtűnni már első ránézésre is: a kritikai kiadás megalapozásának munkálatai és a nagymonográfia előkészületei. A kritikai kiadás létrehozásához 1951-ben fogott hozzá. Az előzmények alapján igen nehéz feladatra számíthatott. Az első jelentős Csokonai-kiadás Toldy Ferenc gondozásában jelent meg 1844-ben, majd Harsányi István és Gulyás József adta ki a költő összes műveit három kötetben, 1922-ben. Ezek azonban minden érdemük ellenére sem feleltek meg a század második felének alakulóban lévő tudományos szövegkiadási gyakorlatának, s ami még nagyobb baj volt, nem nyújtottak megfelelő és megnyugtató kiindulási alapot a szövegahagyomány és a kézírathagyaték szempontjából sem. A munkát tehát a legeslegelején kellett kezdeni. Ő maga írta 1953-ban: „Mikor két évvel ezelőtt hozzáfogtunk a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetében, hogy elkészítsük Csokonai kritikai kiadását, nem sejtettük, mekkora fába vágtuk a fejszénket. Nem is egy fába. Olykor az az érzésünk, hogy szinte áthatolhatatlan dzsungelben járunk — azzá vált: elhanyagolt ősvadonná vált másfél száz év alatt Csokonai hagyatéka.” Ne tekintsük önsajnálató és önfelmentő panasznak a mondottakat, a Csokonai-filológia állapota valóban elszomorító volt. Hogy így alakultak a dolgok, abban Csokonainak is jókora a része, hiszen aligha nevezhető rendszerető, módszeres alkatnak; ahogy némi öniróniával maga is fogalmaz egyik Kazinczyhoz szóló levelében, mentegetőzve késedelmeskedése miatt: „egy darab írásimat 8–9 Zugolyból öszvekeresni, 3-napi munkámba s 1-napi ebattázásba kerül”. A kéziratok tehát szétszórtan rendezetlenül maradtak fenn,

nem véletlenül beszél Toldy Ferenc is kiadása előszavában Csokonai „maradványai chaotikus tömegé”-ről. Ezt a káoszt fokozta aztán az, hogy a hagyaték legnagyobb részét őrző akadémiai kéziratárban a múlt század végi első katalogizálás és rendezés után, amely még többé-kevésbé megőrizte a kéziratcsomók eredeti rendjét, 1950 körül újrászámozták a teljes anyagot, s ezzel párhuzamosan kötetekbe köttették, mutatók nélkül, pusztán felszínes rendezési elvek alapján. Ezzel a helyzettel találta magát szembe Juhász Géza, s ilyen körülmények között elsőrendű feladata volt a kézírathagyaték áttekintő feldolgozása. E munka el is kezdődött, de sajnos csak jóval később, már Juhász Géza halála után, elsősorban Szilágyi Ferenc és F. Csanak Dóra munkájának eredményeképpen jött létre az a kézirat-katalogus, amely máig a Csokonai-filológia alapját képezi.

Juhász Géza kritikai kiadást megalapozó munkáiban — elsősorban a monográfia-írás szükségleteit szem előtt tartva — az időrendi kérdések kerültek a középpontba. Köztudomású, hogy Csokonai a klasszicista korrekció-elvet követve állandóan javítgatta, átalakította műveit, gyakori — a költővel szólva: — „ebattázás”-okat csalva elő ezzel a késő kor filológusából, aki az egyes alkotások és ezek egyes változatainak a keletkezési idejét szeretné kideríteni, megalapozandó egy fejlődésrajzot. Juhász Géza a pálya elejének a kérdéseire összpontosított, a zsengek és a pályakezdő szerelmi líra kapcsán felvetődő problémákra. Vizsgálatai első összegzésének tekinthető az 1955-ben, Csokonai halálának 150. évfordulójára megjelentetett szövegkiadás, amely *Csokonai Vitéz Mihály Elegyes Poétai Munkái mellyeket mint debreczeni deák írt (1789–1795)* címet viseli. Ebben a költő eredeti műlajstromai alapján igyekezett rekonstruálni a versek időrendjét, megközelítő sikerrel.

De sajnos éppen e kiadás kapcsán adódott az újabb akadály, amellyel szembe kellett néznie, még pedig az, hogy időközben megváltozott a kritikai kiadások készítésének szabályzata, s most már (máig érvényesen) az eredeti helyesírás követését írta elő. Az *Elegyes Poétai Munkák* még a korábbi elv, a modernizáló helyesírás szerint készült. A szükségessé vált átjavítás még a mai technikai feltételek között sem lebecsülendő nagyságrendű feladat lenne, a „pre-computerizált” viszonyok között egyenesen a munka újrakezdésével volt egyenlő. Ezt azonban nem tette lehetővé Juhász Géza hosszantartó betegeskedése, így aztán 1966-ban lényegében új felállást kellett teremteni az elakadt munkálatok folytatására. Az eladdig Juhász Gézára épülő kutatási szerkezet (hiszen ő volt a sorozatszerkesztő és egy kötet kivételével a sajtó alá rendező is) megváltozott, s több munkatárs bevonásával indult újra a munka. Juhász Gézát azonban 1968-ban bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy akár csak a munka első eredményeit is élvezhesse: a kritikai kiadás első líra-kötete 1975-ben jelent meg, majd ezt követően további 6 kötet készült el. Ma már (negyven–negyvenöt évvel a kezdetek után) a sorozat befejezéséhez közeledik: az V. (és egyben utolsó) líra-kötet lektorálás után van, 1996-ban elkészül a *Levelezés*, s 1997-ben a *Tanulmányok és följegyzések* című kötet, amely a sorozatot zárja.

Juhász Géza tehát nem jutott túl a kritikai kiadás előmunkálatain, de e tekintetben fontos, ha nem is mindig egyértelműen sikeres munkát végzett. Meg-

szervezte és elindította a kutatást, hallatlan energiával igyekezett rendbe tenni a kaotikus állapotban lévő kéziratanyagot, hihetetlen mennyiségű jegyzetanyagot állított és állíttatott össze, amely ma is használható, részben az akadémiai kéziratárban, részben a Debreceni Irodalmi Múzeumban, s a fiatalkori Csokonai-művek időrendjének feltárásában fontos eredményeket ért el. Ha időrendi és más filológiai kérdésekben esetleg vitathatók is az eredményei, az leggyakrabban abból a már említett tényből adódik, hogy a kiadás munkálataival párhuzamosan készült a nagymonográfiára, igen erős koncepcióval, vagy mondhatjuk: preconcepcióval áthatottan. A benne élő Csokonai-kép igényei időnként elhomályosították filológusi éleslátását, így történhetett aztán meg, hogy bizonyos eszmei tételeket a filológia eredményeivel is meg akart támogatni, akár erőszakot téve a tényeken is (ilyen például az *Újesztendei gondolatok* első változatának 1794-re datálása, vagy az *Árpádiász-töredék és terv* 1796-ra keltezése). De ez már inkább a monográfiaíró Juhász Gézának a jellemzéséhez tartozó kérdés.

A nagymonográfia — mint tudjuk — nem készült el, csak egy kötetre való tanulmány maradt Juhász Géza Csokonai-kutatásai nyomán hátra. A tanulmányok egy jelentős része a kritikai kiadás műhelyéhez tartozik, egy másik része egy-egy kérdés (mint például a Rozália vagy az Árpádiász-probléma) köré csoportosul, s csak egy mintegy 50 könyvoldalni rész tekinthető a monográfia töredékének, ez pedig nem lép túl a társadalmi és egzisztenciális háttér felvázolásán. A tanulmányok egészéből azonban így is nagyon markáns Csokonai-portré rajzolódik ki. Ez a Csokonai egy plebejus forradalmár, elsősorban *Az Estve* társadalmi egyenlőséget, *Az Álom* anyagelvűséget és a *Konstántzinápoly* antiklerikalizmust hirdető költője. Nyilvánvaló, hogy az említett költemények az életmű élvonalába tartoznak, s ezt éppen Csokonai Juhász Géza nevéhez (de nemcsak az övéhez) köthető 1945 utáni újrafelfedezése világította meg minden addiginál erőteljesebben. De az is tény, hogy e művek középpontba állítása egyoldalúságokat eredményezett az életmű egészének értelmezésében, amihez jelentősen hozzájárult még a műveknek az eszmetörténeti kontextusból való kiszakítása. Ugyanis pl. *Az Estvében* megjelenő egyenlőség-gondolat („Az enyém a tiéd mennyi lármát szüle, / Miólta a miénk nevezet elüle.”) Ovidiustól Rousseau-ig, a prédikátoríróktól Szenczi Molnár Alberten át Orczy Lőrincig, Mátyási József, Bessenyei Györgyig számtalanszor előfordul, tehát ez önmagában még nem alapoz meg semmiféle társadalmi radikalizmust. Mindig a kontextus minősít, s ez a kontextus Csokonai esetében nyilvánvalóan csakis a korabeli felvilágosult gondolkozásmód lehet.

A plebejus forradalmár Csokonai-kép kialakítása a pályáiv megrajzolásában is aránytalanságokat eredményezett. A koncepció középpontjában az 1794-es év és annak művei állottak, mint eszmei csúcs, s ehhez mérettek az életmű további részei. A vizsgálat azonban ehhez úgymond ideológiailag nem illeszkedő művekbe, műcsoportokba ütközött: a *Diétai Magyar Műzsa*, valamint az 1796–99 között írott egyes versek franciaellenes, nemesség- és Habsburg-párti részleteket tartalmaznak. A preconcepció mindössze két utat engedélyezett: vagy lesújtó ítélettel bélyegezzük meg a költőt és kiiktatjuk a szépen ívelő Csokonai–Petőfi–Ady–József Attila sorból, vagy ki- és felmentjük, mondván, mindannyiszor nem belső

hite szerint, külső kényszereknek engedve szólt, ahányszor nem az 1794-es versek szellemiségét véljük felfedezni. „Úszni az árban: ez maradt, mint egyetlen lehetőség, 1795 után. Csupán a hatalom el-elbóbiskolásának köszönhető, hogy olykor többet is eltűrt tőle, mint alkalmi verseit [...] ha nyilvánosság elé bocsátják, akár mennyire kénytelen alkalmazkodni a cenzúra-viszonyokhoz, igyekszik a nemesi megalkuvás legriadtabb éveiben is elszánt erőfeszítéssel, kifogyhatatlan lelemenyességgel átmenteni a haladás mennél több magvát a jövőre.”

Mindazonáltal hiba volna Juhász Géza Csokonai-értékelését kiszakítani korából. Minden értelmezés magán viseli valamennyire kora bélyegét; ez ugyan közhely, de nem árt időnként emlékezni rá, különösen, ha elődeink munkásságát ítéljük meg. Juhász Géza Csokonai-képén igen erőteljesen nyomot hagyott az a kor, amelyben létrejött, s ez egyáltalán nem vált a hasznára. A kor torzító lencséje Csokonai életművét is különös fénytörésben mutatta fel Juhász Géza munkáiban, ez tette e tanulmányokat mára már jobbra tudománytörténeti dokumentummokká. De még így is érdekes bennük a szerző eleven kereső szenvedélye, fogékonysága, amely gyakran átüt az ideologikus preconcepció páncélzatán, sok hasznos részletet eredményezve. Ezek, valamint a kritikai kiadás megalapozásában szerzett érdemei Juhász Gézákat az újabb Csokonai-kutatások érdekes, fontos és karakteres alakjává teszik.